

ТЕМА 3. НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ПРАРОДИТЕЛЬКА ШКОЛИ Й ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

3.1. Історія української народної педагогіки

Людина з'являється на світ маленькою, безпомічною. Хіба можна бути байдужим до її долі? Як навчити її робити перші життєві кроки, приучити до навколишнього життя? Як виховати її здоровою і розумною, чесною і правдивою, відважною, кмітливою, витривалою і спритною, наполегливою і працьовитою, доброю і щирою? Ці та інші педагогічні проблеми здавна постають перед батьками, кличуть до виховних дій.

У результаті виховних дій мільйонів людей протягом віків сформувався певний педагогічний досвід, який згодом викристалізувався у велику педагогічну мудрість – народну педагогіку.

Педагогіка у загальному розумінні слова – це наука про виховання, освіту й навчання підростаючого покоління. Народною називається та педагогіка, яку створив народ. Зародилась вона з появою людини на Землі.

Українська народна педагогіка – це система емпіричних педагогічних знань, засобів, принципів та вмінь, вироблених і застосовуваних українцями у навчанні та вихованні підростаючих поколінь. Вона передувала педагогічній науці й стала її основним першоджерелом. Це та школа, яка завжди з нами, що супроводить й спрямовує життя українців з прадавніх часів і понині.

Українська народна педагогіка своїм корінням сягає у сиву давнину, в життя і побут, звичаї і віру українських племен ще до заснування Київської держави, які, за словами літописця, “мали кожде свої обичаї, закони і науку батьків своїх і свої нориви кожде”¹. Вона постала й знайшла своє поетичне вираження в усній народній творчості – в прислів'ях та приказках, піснях, билинах, притчах. Виросла з насущних потреб життя суспільства. Продукування ідей, уявлень, свідомості з самого початку безпосередньо вплетене в трудову діяльність і в духовні стосунки людей, в мову реального життя.

Змістом виховання і навчання був реальний процес повсякденного, побутового і трудового життя людей, а основними засобами – спостереження, показ і багаторазові повторення різних дій. Досвідчені мисливці вчили дітей звіроловству, хлібороби прилучали до рільництва, пасічники – до бджільництва, здібні майстри – до різних способів виготовлення знарядь праці. Все це надавало вихованню загальнонародного характеру, однакового для всіх дітей, за винятком відмінностей, зумовлених

¹Грушевський М. Ілюстрована історія України. Репринтне відтворення видання 1913 року. – К., 1990. – С. 36.

їх ставевими й віковими особливостями. То й результати його досить відчутні. Побувавши на Україні, чужоземці відзначали, що анти й словени, тобто українці, щирі й привітні, товариські, ласкаві й гостинні, свobodолюбні, хоробрі, правдиві й чесні, людяні, життєрадісні, співучі. Дітей своїх теж привчали дивитися на світ божий веселими очима, виявляти особливу увагу до старшого в роді, до пам'яті своїх предків. Хлопчики-підлітки вчилися володіти зброєю, що необхідно було як для полювання, так, головним чином, і до захисту рідної землі від ворогів.

З появою приватної власності й господарським відокремленням сімей, перетворенням їх в основні господарські осередки суспільства виникло увиразнення виховних функцій. У ролі педагогів виступає не община, а насамперед сім'я, батьки. Отже, суспільне виховання замінюється індивідуально-сімейним вихованням. Причому міняються не тільки форма, а й зміст і цілі виховання.

Зникла колишня соціальна однорідність суспільства. Суспільна нерівність зумовила різні інтереси й мотиви поведінки людей. Тому примітивний принцип – чини так тому, що так робили твої предки – у даних умовах втрачає свою універсальність.

Життя стає складним і суперечливим. Виникає проблема спеціальної підготовки до нього, що було зумовлене необхідністю раціонального усвідомлення суперечностей моральної практики, вироблення морально-понятійних норм, які б виконували функцію регулятора поведінки в системі суспільних відносин.

Перехід від зовнішнього регулювання поведінки людини (через формально-показові дії) до внутрішнього (на основі відповідних моральних принципів) сприяв піднесенню української народної педагогіки на новий, вищий рівень її розвитку. Адже в центрі виховної практики вперше стає проблема формування духовних якостей особистості.

Звичайно, сформувані моральні риси людини, які регулювали б її вчинки, не так легко. Одна річ, наприклад, порівну, додержуючи споконвічного звичаю, поділити їжу між членами роду, а інша – систематично й цілеспрямовано застосовувати засоби впливу на особу, щоб виробити в неї звичку віддавати кращу їжу хворому чи малому. Арсенал української народної педагогіки завдяки постійній соціально-пошуковій навчально-виховній творчості батьків поступово поповнюється різноманітними засобами впливу на дитину. Система виховних дій народної педагогіки на кожному з етапів її розвитку стає дедалі стрункішою.

Велику роль у посиленні виховного впливу на дитину відіграють народні традиції. Виникнення поряд зі звичаями системи народних традицій спричинило появу дійового чинника, який інтенсивно сприяє свідомому і цілеспрямованому виробленню в підростаючих поколіннях тих розумових, духовно-моральних, господарсько-трудова і фізичних якостей, яких вимагало життя.

Поява могутньої української держави Київської Русі підняла українську народну педагогіку на вищий щабель розвитку. Якщо до її заснування твоярами й носіями народної педагогічної мудрості українців були селяни, то в умовах Київської Русі до неї активно підключаються міські мешканці – майстри, ремісники, підмайстри, челядники, чорнороби. Це помітно збагатило її зміст і виховні можливості.

У створенні української народної педагогіки брали участь люди різного соціального і маєтного стану. Однак майнова розмаїтість не тільки не заперечує наявність в ній українського національного та загальнолюдського, а й неухильно підпорядковується їм.

Загальнолюдські аспекти й елементи народної педагогіки, її норми ґрунтуються на властивих для будь-якого суспільства зв'язках, на обов'язкових для родинного, громадського й державного життя відносинах.

Серед загальноновизнаних у всі часи благ першим і найціннішим є здоров'я і життя людини. Спільними для всіх умовами буття були й лишаються продовження роду і ті соціальні явища, які покликані служити цьому, – шлюб, сім'я, народження і виховання дітей, забезпечення морального захисту людини на ґрунті гуманності й справедливості від свавілля окремих осіб.

Великий вплив на масову практику виховання дітей та молоді на Україні мало прийняття християнства в 988 році. У зв'язку з цим живильними джерелами для української народної педагогіки стали не тільки власні виховні винаходи, але й християнське вчення, а з ним й багату досвід духовно-морального виховання народів Близького Сходу й Середземномор'я. Історично склалося так, що впродовж багатьох віків наш народ свої педагогічні ідеали виражав нерідко мовою релігії. А коли християнство вбирало в себе ще й елементи первинних вірувань українців – язичництва, то й виховний вплив релігії став особливо могутнім.

Аналіз церковних канонічних збірників, нормативного матеріалу, родинно-побутових звичаїв переконує, що в рамках обсервації релігії перебували сім'я і всі основні етапи життя людини. Обряди хрещення, надання імені новонародженому, шлюбу, похоронів, вшанування покійників взяла під опіку церква.

Загальнодоступна ідея соціальної справедливості – рівність усіх перед Богом, єдність людської історії, осудження жорстокості, насильства, скнарості й здириства, спонукання до совісті, честі, милосердя, заклик до “внутрішньої чистоти” й людської гідності, порядності вельми імпонує людям скривдженим і приниженим.

Певний вплив на свідомість і регулювання поведінки як дорослих, так і дітей мають релігійні доктрини про “всевидюче Боже око”, “гармонію душі й тіла”, “страшний суд”, “обіцяна нагорода раєм за добродієсне життя на землі й покарання пеклом за “допущені гріхи”, “вчинене зло”.

Яскраве зовнішнє і внутрішнє оформлення храмів і церков, урочистість служб божих, містика сповіді, молитов, величність церковного співу, покути за порушення норм християнської моралі, заповіді божі, амвонні проповіді про праведне життя святих, неординарність релігійних свят, обрядів і символів сильно впливає на психіку й емоції людини, особливо в дитячому віці.

На виховній ролі релігії у формуванні людини неодноразово наголошують літописці та письменники, зазначаючи зокрема, що з хрещенням князя Володимира “зовсім його вдача змінилася, не той чоловік став”, “мало воював, жив в згоді з сусідами, більше дбав про внутрішній порядок”. Під час князівських банкетів, які тривали по кілька днів, “убогим роздавали гроші, а для хворих і калік по домах розвозили всяку страву – хліб, м’ясо, рибу, овочі, мед у бочках, квас”¹.

Винайдення письма на Україні, впровадження кирилиці відкрили можливість зберігати українську народну педагогіку не тільки в пам’яті та практиці народу, в усній народній творчості, але й фіксувати її на письмі.

Історія української народної педагогіки, як і доля української нації, складаються з цілої сувор’язі щасливих і нещасливих, героїчних і трагічних сторінок.

У 40-х рр. XIII ст. Київська Русь внаслідок татаро-монгольської навали й князівських міжусобиць припинила своє існування, прийнявши на себе найтяжчі удари диких орд і врятувавши від загибелі європейську цивілізацію.

Українська державність знайшла своє продовження ще на 200 років у Галицько-Волинській державі. Тяжке життя народу, переповнене великим напруженням, визисками й небезпеками, мобілізувало народну педагогіку на виховання у дітей наполегливості у боротьбі за власну долю і долю всього народу, витривалості й відваги, прагнення до переборення всіляких труднощів, виявлення любові до рідної землі, героїчної історії своїх предків. Саме в той час (XIV-XV ст.) у свідомості людей актуалізувалась і сама назва «Україна», що з’явилась на сторінках давньоруських літописів ще в XII – XIII ст. й згодом набула етнічного значення й загального поширення. Вона стала його національним іменем (паралельно з назвою «Русь»), що закріпилось у свідомості народу й знайшло своє віддзеркалення в його фольклорі, насамперед у думках та історичних піснях. Тому й свої книги М.С.Грушевський, М.М.Аркас та інші корифеї української історичної думки називали «Історія України-Русі».

Українська народна педагогіка забезпечувала формування національної свідомості й патріотизму молоді, а безпосередня участь у боротьбі проти чужоземних нападників гартувала її характер та волю й одночасно була суворим іспитом на громадянську зрілість.

¹ Грушевський М. Історія України. – С. 81, 82.

Національно-визвольна боротьба народу України проти татаро-турецьких і польських загарбників у добу козацьку (XV-XVII ст.) внесла новий імпульс у розвиток української народної педагогіки, піднявши її до вершинного вияву – педагогіки козацької, головним виховним ідеалом якої став козак як втілення чеснот справжнього українця, мужнього лицаря-визволителя, безстрашного оборонця рідної землі, безкорисливого захисника всіх скривджених і знедолених.

Знекровлення України безперервними визвольними війнами, зруйнування Січі (1775 р.) російським царизмом й ліквідація Гетьманщини (1783 р.) призвело до упадку козаччини й національного життя українців, до розшматування українських земель штучними кордонами й закріпачення українського народу різними колонізаторами. І те, що вижила українська мова, що українці зуміли зберегти себе й дітей своїх від здійснення лихих намірів різних колонізаторів – обрусіння, онімечення, полонізація, румунізація, чехізація чи мад'яризація, асиміляція національної культури, сталося завдяки могутній виховній дії Української народної педагогіки, яка на той час була вже міцною і загартованою у боротьбі за етнізацію українців. Завдяки їй серед народу жила любов до національних звичаїв, традицій, мови, історії.

Помітне поживлення у розвитку української народної педагогіки прийшло в I половині XIX ст. Ще далі, в кінці XIX і на початку XX ст., набрало широкого розмаху і йшло в контексті загальної боротьби нашого народу за своє національне відродження.

XX століття увійшло в історію України віхою воєн, насилля, лихоліття. Українська державність, вперше за довгі століття утверджена на всіх землях у 1918 році, знову була зруйнована. На більшій частині України запанували більшовики, в Галичині – поляки, в Закарпатській Україні – угорці, на Буковині – румуни. Українська народна педагогіка в зв'язку з цим опинилась у дуже скрутному становищі. Іноземні колонізатори насильницьки асимілювали українську педагогічну культуру, отруювали дух народний, фальшували історію України. Активізована в часі УНР українізація незабаром була заморожена сталінським терором. Педагогічну спадщину, створену розумом і талантом українського народу, сталіністи руйнували.

Насаджувані ленінсько-сталінська, а згодом брежнєвсько-сусловська лжепедагогіки були глибоко чужими педагогіці народній, її антиподом. Внаслідок їх шкідницьких дій практичний вплив народної педагогіки невинно звужувався, що вело до морально-духовної катастрофи.

Проголошення державного суверенітету України 18 липня 1990 р. відкрило широкий простір для відродження й розвитку української народної педагогіки.

Ідеальний варіант педагогіки національної школи той, що базується на інтеграції народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в цілому, передової практики навчання і виховання молоді. Їх

інтеграція не означає позбавлення самостійності чи індивідуальних рис власного виву, бо кожна з них, поруч із спільними, наділена також належними тільки їй прикметами.

3.2. Історія української етнопедагогіки

Перед тим, як висвітлювати питання про історію української етнопедагогіки, треба знати суть самого терміна “етнопедагогіка”.

Слово “етнопедагогіка” в науковий обіг ввів відомий чуваський педагог Г.Н.Волков у 70-х рр. ХХ ст. За його визначенням, народна педагогіка – це вироблені й застосовувані в середовищі людей праці знання, засоби й досвід виховання і навчання дітей та молоді, а етнопедагогіка – це наука про народну педагогіку.

Отже, українська етнопедагогіка – це наука про українську народну школу, тобто про досвід українського народу щодо виховання підростаючого покоління, про його педагогічні погляди. Наука про педагогіку побуту, родини, українців.

Історія української етнопедагогіки – це галузь знань про зародження, становлення й розвиток науки про українську народну педагогіку від появи й до сучасності.

Якщо поставити всі три поняття поруч для узагальненого порівняльного аналізу, то головну суть кожного з них стисло можна виразити так: народна педагогіка – явище, історико-педагогічний феномен; етнопедагогіка – наука про нього; історія етнопедагогіки – знання еволюції цієї науки.

Фігурально кажучи, народна педагогіка – це те, чим займається народ усе своє життя, всю свою історію (виховання – категорія вічна); етнопедагогіка – це те, чим займаються дослідники народної педагогіки; Історія етнопедагогіки репрезентує висхідне прямування науки про народну педагогіку.

Історія української етнопедагогіки належить як до українознавчих, так і до історико-педагогічних дисциплін, виступаючи невід’ємним компонентом історії української педагогіки.

Як уже згадувалось вище, слово “етнопедагогіка” в педагогічній науці фігурує зовсім недавно, з 1965 року. Однак, хоч і без вживання даного специфічного терміна, наука про українську народну педагогіку почала складатися вже в Київській Русі. Зародження історії української етнопедагогіки пов’язується з появою “Повчання” Володимира Мономаха дітям (1096 р.), спрямованого на осмислення потомками суті й сенсу дотримання народних чеснот і норм християнської моралі.

За прикладом славетного київського князя йдуть й інші автори. Наприклад, у 1577 р. виявилось “Завіщання” Василя Загоровського дітям, що дуже нагадує “Повчання” Володимира Мономаха. У цьому творі

братславський каштелян В.Загоровський, потрапивши під час битви у татарський полон, пише “тестамент” для своїх двох синів, “щоб росли в страсі перед Богом, щоб у раду з невірними не входили, на дорогу несправедливих не ступали, і на стільці губителів не сідали”. Далі йдуть вказівки стосовно їх навчання й одруження. Вмираючи в полоні (1580 р.), В.Загоровський пожертвував на церкву, шпиталь і переписування книг великі кошти, чим теж показав своїм потомкам взірець благодійництва¹.

Надалі публічні заповіді й звернення та послання потомкам, листи до синів і дочок написали ряд видатних українських педагогів, вчених, культурних й освітніх діячів, що належить до цінних надбань української педагогічної культури. Педагогічні звернення появляються й сьогодні, писатимуться і завтра, й завжди.

Жанр заповітів, повчань, звернень в українській етнопедагогіці виявився надзвичайно продуктивним і вічно живим. І це закономірно. Адже цілощитим джерелом для нього є українська народна педагогіка з її споконвічними благородними традиціями батьківських заповітів своїм дітям, їх взаємних обов'язків, глибокої шани до предків з вимогою обов'язкового ретроспективного знання кожним українцем свого родоводу не менше, як до сьомого коліна.

Золоті розсипи української етнопедагогіки також наявні у “Слові о полку Ігоревім”, українських літописах, “Руській Правді”, складеній на основі норм українського звичаєвого права, народної педагогіки. То ж фактично елементи української етнопедагогіки склалися вже в надрах Київської Русі через осмислення величезних набутків української народної педагогіки.

У XII – XVI століттях на Україні інтенсивно розповсюджуються численні збірники церковних повчань, що гідно репрезентують суть релігійного виховання нашого народу. Позиції української народної педагогіки в ставленні до освіти й вчителя, забезпеченні плідних педагогічних взаємин між сім'єю і школою та громадою досить виразно просвічуються у статутах братських шкіл і трактатах професорів Острозької та Київської академії.

Кожна історична доба вносила свою відчутну лепту як у сам дальший розвиток української народної педагогіки, так і в наукове пізнання її суті й гідності, у закладення підвалин науки про неї – української етнопедагогіки.

Ера козацька заферментувала злет української народної педагогіки до її вершинного вияву – педагогіки козацької. Козацька педагогіка стала натхненним виразником найвищого піднесення українського національного духу. А за свою мету вона взяла вирощення нової генерації українців, українських патріотів, звитяжців, лицарів, європейців, державників,

¹ Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури. – К., 1993. – С. 98.

захисників і будівників вільної, незалежної Української держави, найвищим ідеалом яких є відданість Богові та Україні.

Професійно-етнопедагогічне осмислення й застосування українська козацька педагогіка знайшла в навчально-виховній діяльності мандрівних дяків, у роботі козацьких та січових шкіл, а також у вищому українському шкільництві.

Козацька епоха заклала надійну основу української етнопедагогіки, яка одержала своє філософсько-педагогічне обґрунтування у спадщині Г.Сковороди. Вона знайшла своє дальше органічне продовження та розвиток у творчості наступних поколінь українських вчених, письменників, культурних і освітніх діячів, роботі Кирило-Мефодіївського Братства та "Руської Трійці" й освячена славетними іменами українських національних геніїв Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, М.Грушевського.

Тому представлення генези української етнопедагогіки без внеску видатних українських педагогів і письменників було б далеко неповним і необ'єктивним. Особливо це стосується положень про народну педагогіку, викладених у працях видатних українських педагогів (О.Духновича, К.Ушинського, С.Русової, Г.Ващенко, І.Огієнка, В.Сухомлинського), художніх творів про дітей і для дітей. Тим більше, що деякі з них присвячені прямо-таки висвітленню української народної педагогіки в дії, наприклад, оповідання О.Кониського "Народна педагогія" та Н.Кобринської "Перша вчителька".

Становище української народної педагогіки, а особливо науки про неї, тобто української етнопедагогіки, у значній мірі визначається долею України, наявністю чи відсутністю в українського народу власної незалежної Української держави.

Протягом майже 150 років, від кінця XVIII ст. до 1917 р., українці перебували під владою чужих імперій. Підневільність, у якій здійснювалась колоніальна політика насильницької полонізації, русифікації, германізації, румунізації, мад'яризації, чехізації українців, коли навіть саме ймення "українець" було під офіційною забороною, гальмувала поступ української етнопедагогіки.

Однак асиміляторська політика різних колонізаторів не могла вбити в українців внутрішні національні почуття, бо в обороні й плеканні їх завжди вірно стояла, стоїть і буде вічно стояти українська народна педагогіка. Цьому в значній мірі сприяє також позитивний вплив Західної Європи.

Зацікавлення патріотично настроєної української інтелігенції національною історією, етнографією та фольклором засвідчують важливу фазу становлення української етнопедагогіки. Тим більше, що етнографічні публікації В.Гнатюка, Б.Грінченка, М.Дерлиці, М.Костомарова, П.Куліша, Д.Лепкого, М.Максимовича, А.Онищука, М.Сумцова, Лесі Українки, І.Франка, П.Чубинського нерідко торкаються й життя, побуту та виховання українських дітей. Серед них варто відзначити зокрема ґрунтовну працю

“Діти в звичаях і віруваннях українського народу” (1908 р.), написану на матеріалах з південної Київщини, зібраних Грушевським і опрацьованих Зеноном Кузелею, що започаткувала народження української етнографії дитинства.

Велике значення для розвитку української етнопедагогіки, особливо в окресленні її методологічних засад, має фундаментальна двотомна праця “Український народ колись і тепер” (1916), створена з участю таких видатних вчених, як Ф.Вовк, М.Грушевський, М.Ковалевський, Ф.Корш, А.Кримський, М.Туган-Барановський, О.Шахматов та ін.

Мотивами української етнопедагогіки пройняті діяльність педагогічних товариств “Рідна школа”, “Просвіта”, наукового Товариства ім. Т.Шевченка, молодіжних організацій “Глас”, “Сокіл”, “Січ”, “Луг”, українські шкільні підручники й педагогічна преса.

Період української державності (1917 – 1920) заклав потенціал для посилення інтенсивності етнопедагогічних пошуків. Та й сама українська етнопедагогіка вийшла на новий рубіж у своєму розвитку. Героїчні дії українських січових стрільців та повстанців, учасників змагань у боротьбі за волю і незалежність України, актуалізували й збагатили козацьку педагогіку духом українського національного оптимізму й патріотизму. Феномен стрілецьких та повстанських пісень став окрасою української народної педагогіки. А в цілому тогочасне державне відродження України викликало прагнення патріотично настроєних українців до посилених пошуків у галузі української етнопедагогіки, що здійснювались у контексті українізації.

На Україні відкрились етнографічні дослідні станції. Одна з них діяла в с.Старосіллі Остерського району Чернігівської обл. На зібраному нею матеріалі та й на основі особистих багаторічних спостережень Ніна Заглада написала й видала в Києві ґрунтовну монографію “Побут селянської дитини” (1929). Цінні відомості з української етнопедагогіки містить видана у Львові кооперативом “Рідна школа” “Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-х томах” (1936) під головною редакцією Івана Раковського. Повчальні етнопедагогічні положення представлені також у підручниках із педагогіки: І.Бартошевського “Педагогіка українська, або наука про виховання” (1898), О.Макарушки “Наука виховання” (1922), А.Волошина “Історія педагогіки”, “Педагогіка і дидактика”, С.Сірополка “Історія освіти на Україні”, Ю.Дзєровича “Педагогіка” (1937) та ін.

У час більшовицької окупації етнопедагогіка на Україні зазнала остракізму. Та все ж таки етнопедагогічна думка не гасла. Вона знайшла свій плідний вивяз за рубежем, серед української еміграції, яка, опинившись на чужині, продовжила активну культурно-наукову роботу. І ця праця становить яскраву главу в історії української етнопедагогіки. Внесок західної української діаспори в розвиток української доволі вагомий. Серед численних зарубіжних публікацій, близьких до української етнопедагогіки, варто виділити такі фундаментальні праці, як десятитомна “Енциклопедія

українознавства”, п’ятитомна монографія С.Килимника “Український рік у народних звичаях в історичному освітленні”, двотомні книги О.Воропая “Звичаї нашого народу”, І.Кузича-Березовського “Оріяна” та ін.

На жаль, в Україні, що перебувала під гнітом тоталітаризму від 1930 до 1960 року, тобто впродовж цілих трьох десятиліть, на цю святу тему не було жодної публікації.

Короткий період (1956-1959 р.) ревізії політики сталінського свавілля (час “відлиги”) був використаний в Україні для висунення культурно-національних домагань, у т. ч. і на право розвитку української етнопедagogіки. Завдяки цьому в 1960 р.у Києві товариством “Знання” була видана змістовна праця Ю.Ступака “Виховне значення українського фольклору”, а в 1966 р. – книжка О.Кравець “Сімейний побут і звичаї українського народу”. У 1968 р. республіканський науково-методичний збірник з педагогіки вмістив статтю В.Мирного “Народна педагогіка в прислів’ях та приказках”. Цікавість до традиційного математичного виховання українців будила праця Л.Граціанської “Нариси з народної математики України” (1968 р.).

Оскільки відомості про народну виховну мудрість здебільшого подаються в контексті етнографічному, то не тільки для етнографів, але й для педагогів чимале значення має праця В.Горленка “Нариси з історії української етнографії” (1964 р.). Оце і все. Як бачимо, заспів добрий, але не багатоголосий.

Першою причиною обмеженого числа публікацій було те, що бракувало людей, компетентних в українській етнопедagogіці. Друге, проявлялась наша певна байдужість та інертність у ставленні до свого національного: мовляв, якщо українська етнопедagogіка є, то куди вона дінеться, а якщо її нема, то де вона візьметься. Третє, партійна цензура й видавничі функціонери ставидися до цієї теми з підозрінням, вимагаючи від редакторів її обминати. Четверте, побоювання відновлення репресій та переслідувань. Правда, хоч і повільно, але число праць з етнопедagogіки на Україні все ж зростає.

Етнопедagogічними мотивами пройнята монографія М.Гайдая “Народна етика у фольклорі східних і західних слов’ян. Проблеми добра і зла” (1972). Висвітлення важливих сторін української народної педагогіки Київської Русі представлено в монографії С.Бабишина “Школа та освіта Давньої Русі IX – I пол. XIII ст.” (1973). Порушена в ній етнопедagogічна тема знайшла своє продовження в його депонованій праці “Історія школи і народних педагогічних поглядів у світлі фольклорних, етнографічних і археологічних джерел” (1979).

У 1974 р. з видавництва “Наукова думка” з’явилась монографія Є.Сявавко “Українська етнопедagogіка в її історичному розвитку”, де на основі фольклорних, етнографічних, архівно-літературних матеріалів досліджується народне виховання на Україні в різні історичні епохи.

Процес етнопедагогічних пошуків того часу відбувався у складних, суперечливих умовах. З одного боку, виступ нової генерації української інтелігенції, молодих інтелектуалів, постання дисидентства, рух опору (1960-ті рр.), радикалізація національного питання в Україні (1970-1971 рр.) кликала до наполегливої праці на українознавчому полі. З другого боку, тоталітарний імперський режим посилив русифікацію й всіляко обмежував українознавство, розгорнувши наступ проти національного руху в Україні (1980-1981 рр.). Але й у цих тяжких умовах українська етнопедагогіка продовжувала робити свої певні прогресивні кроки.

Вагомим внеском у дальшу розробку актуальних проблем української етнопедагогіки стали видані в 1981 р. монографії Н.Гаврилюк "Картографування явищ духовної культури (за матеріалами родильної обрядовості українців)" та Г.Довженок "Український дитячий фольклор (віршовані жанри)", а в 1983 р. – історико-етнографічне дослідження "Бойківщина".

В Україні відомими біли також етнопедагогічні праці зарубіжних авторів.

Офіційний курс на перебудову, демократизацію, гласність (з березня 1985 р.) вніс свій вплив на українську етнопедагогіку.

25 серпня 1988 р. на першій сторінці "Літературної України" ініціативна творча група педагогів-ентузіастів виступила із Зверненням до вчителів, керівників шкіл, працівників органів народної освіти України "Перебудова школи і народна педагогіка", заманіфестувавши гостру потребу перебудови освіти й виховання в Україні на засадах української етнопедагогіки. А 8 жовтня 1989 р. ці ж автори проголосили на сторінках газети "Культура і життя" публічне Звернення до батьків "Родинному вихованню – справжню турботу!", закликавши їх зберегти й умножувати традиції народної педагогіки в родинному вихованні дітей.

Названі Звернення, безперечно, зіграли свою певну мобілізаційну роль у розвитку української етнопедагогіки. Він здійснювався у контексті загального піднесення боротьби за відродження української педагогічної культури, під впливом діяльності утвореного у Львові Закону про державний статус української мови (1989), розгортання товариства Лева (1987), схвалення народного Руху України.

Коло дослідників, популяризаторів та ентузіастів впровадження української етнопедагогіки розширюється (О.Вронська, Н.Гамаль, С.Горбенко, О.Губко, П.Ігнатенко, В.Каюков, М.Когут, Т.Мацейків, Д.Погребенник, Ю.Руденко, М.Самсонюк, В.Стрілько, М.Хмелюк та ін.). Значної популярності серед читачів здобули українознавчі публікації В.Скुरатівського, особливо його книга "Берегиня". Виразне педагогічне спрямування мають також його наступні книги – "Покуть", "Посвіт", "Погостини", "Святвечір", "Місяцелік" та ін.

Помітним явищем на українській етнопедagogічній ниві стало також історико-етнографічне дослідження "Гуцульщина" (1987).

Проголошення й розбудова самостійної Української держави відкрили нову еру в розвитку української етнопедagogіки. Могутнього розмаху в нашій країні набуває рух за впровадження здобутків української етнопедagogіки та навчання українознавства в школах. На цю тему було проведено ряд Всеукраїнських науково-практичних конференцій. Велике значення має заснування кафедр українознавства у вузах України, відкриття й робота Інституту українознавства (директор П.Кононенко), функціонування лабораторій з української етнопедagogіки в Науково-дослідному інституті педагогіки, Українському педагогічному університеті ім. М.Драгоманова, Прикарпатському університеті ім. В.Стефаніка, Чернівецькому університеті ім. Ю.Федьковича, Львівському університеті ім. І.Франка, Дрогобицькому педінституті ім. І.Франка, Луганському, Уманському, Слов'янському, Миколаївському, Криворізькому та інших педінститутах; створення вузівських програм з української етнопедagogіки (Ю.Руденком, В.Струманським, Є.Сявавко).

Активізувала свою мобілізаційну діяльність щодо актуалізації української етнопедagogіки наша педагогічна преса. Завжди свіжі, цікаві, оригінальні й конче потрібні матеріали на цю тему друкують журнали "Дошкільне виховання", "Початкова школа", "Рідна школа", "Дивослово", тижневик "Освіта". Великої популярності серед педагогічної громадськості набули також такі українознавчі часописи, наприклад, як "Берегиня", (редактор-засновник В.Скуратівський), "Народознавство" (М.Дмитренко), "Жива вода" (Д.Чередниченко), "Заграва" (Н.Колісник).

Ідеями української етнопедagogіки пройняті концепції дошкільного виховання; середньої загальноосвітньої національної школи України; розвитку національної вищої (після середньої) освіти України; української національної системи виховання; безперервної системи національного виховання тощо.

Все більшого розмаху набирають за останні роки наукові пошуки в галузі української етнопедagogіки. Благородну роль у цьому відношенні має утворення 4 березня 1992 року Академії педагогічних наук України як вищої галузевої наукової установи. Вона приділяє постійну увагу розвитку української етнопедagogіки. Досить сказати, що серед 24 здійснюваних нею сьогодні основних напрямків наукових досліджень з педагогіки і психології в Україні, один з них, четвертий, спеціально представляє педагогіку й українознавство в змісті, формах та методах навчання й виховання. Та й спектр охоплених проблем для дослідження досить широкий. Безперечно, що й інші напрямки теж у багатьох випадках переплітаються з українською етнопедagogікою, яка знаходить своє втілення на сторінках академічного Наукового вісника та інформаційного бюлетеня "Психолого-педагогічні новини".

З метою координації тем здобувачів ступенів докторів і кандидатів педагогічних наук у жовтні 1994 р. при педагогічній академії створена Рада "Етнопедагогіки і народознавства".

Плідно діє Науково-методичний центр "Українська етнопедагогіка та народознавство" АПН України та Прикарпатського університету ім. В. Стефаника (директор Центру Р. Скульський), де творчо працюють відомі вчені В. Грабовецький, В. Кононенко, В. Матвійшин та ін. Найвність названої наукової установи, науково-методичного Центру "Туцільська школа" (директор П. Лосяк), а також наукового Центру "Туцільщинознавства" (директор П. Шкрібляк), дозволяє реалізувати комплексне дослідження української народної педагогіки Гуцульщини з виведенням фундаментальних науково-теоретичних етнопедагогічних положень всеукраїнського значення.

Значна частина аспірантів та пошукачів об'єктом своїх досліджень обрали українську народну педагогіку. Отже, історія розвитку української етнопедагогіки продовжується.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Дайте визначення, яка педагогіка називається народною.
2. Висвітліть основні віхи історичного розвитку української народної педагогіки.
3. З'ясуйте головну суть української етнопедагогіки. Назвіть відомі вам наукові публікації з цієї галузі педагогічних знань.
4. Яка проблема з історії української етнопедагогіки викликала у вас найбільший інтерес? Чому?

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

- Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. – К., 1985.
- Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. – К., 1974.
- Кузь В., Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка і духовність. – Умань, 1995.

ТЕМА 4. ПИСЕМНІСТЬ ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ І ВИНИКНЕННЯ ШКОЛИ.

4.1. Роль писемності, вірування, побуту і обрядів у вихованні дітей праукраїнців.

Виховання дітей праукраїнців будувалося на фактичному матеріалі релігії, що існувала тоді, традицій, обрядів і ритуалів.

Етнографія, як найавторитетніше джерело народної історії, засвідчує, що глибока стародавність української мови доповнюється також стародавністю вірувань, обрядів, звичаїв і побуту, міфів і легенд, усної народної літератури і фольклору, традицій народного життя, а згодом і моральних норм, що зафіксовані письменами праукраїнців. Йдеться про писемність на основі сімох алфавітів, що існували в Праукраїні до кирилиці, зокрема, писемність праукраїнців трипільської культури та писемність алфавітом, що пізніше звався іллірійським.

Писемність, як досконаліший від усної передачі засіб фіксації найдавніших вірувань і легенд, допомогла врятувати немало цікавих пам'яток, які у свій час брали активну участь у формуванні світоглядної позиції, моралі і культури молодого покоління праукраїнців.

Одним з найстародавніх світотворчих і життєтворчих міфів є міф "Зоря, ключі, роса і мед". Дія міфу відбувається у часи, коли у праукраїнців трипільської культури владарювали боги Місяць, Сонце і Зоря. Цей міф існував до тих пір, коли племена кімерійців (є підстави твердити, що значна частина цих племен асимілювалася з місцевим населенням праукраїнців, значно вплинувши на розвиток культури, мистецтва і писемності слов'янського населення) посунулися на захід і там, аж на Піренейському півострові, відомі уже під назвою баксів, теж зберегли цей міф спільних наших предків. Загальновідомо, що джерела народної духовної культури треба шукати в попередніх етапах історичного розвитку людності.

Мова йде про досить відповідальний в історії народу період, що звершився будівництвом змійових валів на нинішній Київщині. Ці величезні військово-оборонні споруди, які досягали висотою до 18 метрів й тяглися на сотні кілометрів, - велике досягнення військово-інженерної техніки й науки того часу. Саме ця культура й була свідком, творцем, носієм, виконавцем творів дохристиянського фольклору наших пращурів.

Як доказали дослідження А.Бугая й результати радіовуглецевого аналізу, вали біля села Завалівка й озера Води Ради на Київщині існували вже в II тисячолітті до Різдва Христового. Ці споруди зводилися десятками тисяч робочих людей, що свідчить про економічну і політичну могутність держави праукраїнців, яка незабаром перетвориться у Київську Україну-Русь. Роботи над будівництвом подібних споруд чи хоча б по відбудові їх у пізніші часи були не під силу навіть такій могутній державі, якою була Київська Україна-Русь.

Змійові вали є грандіозною історичною пам'яткою про те, як на прабатьківщині індоєвропейських народів протягом кількох тисяч років складалася й була високою культура, економічна й політична могутність племінних об'єднань праукраїнців

Вже відзначалось, що, починаючи з III тисячоліття до Різдва Христового, на території сучасної України існувала писемність принаймі 7 абеток. Серед них перша у світі звукова абетка праукраїнців трипільської культури, що потім була завезена до Фінікії та Еллади.

То ж молоді XXI та наступних століть слід постійно нагадувати, що саме цивілізація праукраїнців епохи неоліту започаткувала культуру (писемність, мову, вірування, а також міфи, легенди і перекази, віршований епос) багатьох цивілізацій світу. Деякі написи на археологічних знахідках виконано двома абетками, що свідчить про високий рівень тогочасної освіти. Ще III-IV тисячоліття до Різдва Христового характерне великими міграціями народів.

Є гіпотези про переселення народу з Дворіччя (шумерів), які були поклонниками Місяця, а у боротьбі з сонцепоклонниками вони не вистояли і мусили відкотитися на північ, а потім - у долину Дніпра-Дунаю. І в котрій раз в історії праукраїнців відбулося зближення племен, збагачення культур тощо.

Доба III-IV тисячоліть до Різдва Христового заклала міцні основи індоєвропейської єдності форм і словникового складу мови різних племен і народів. У різні часи з території земель населення праукраїнців епохи неоліту (Північно-Західне Причорномор'я) вийшли на південь; індійці, іранці, іллірійці й фракійці, а від цих останніх до Малої Азії - фрігійці й вірмени.¹

Промовистою є і наявність численних шумерських слів у субстраті української мови, які зберігалися з доісторичних часів.

шумерське слово	його значення	український відповідник
<i>сік</i>	<i>удар</i>	<i>сікти, січа, січка</i>
<i>ішу</i>	<i>рука</i>	<i>ішукати, ішурувати, ішуїце</i>
<i>ада</i>	<i>батько</i>	<i>тамо</i>
<i>ата</i>	<i>мати</i>	<i>мама</i>
<i>ру</i>	<i>бити</i>	<i>рубати, рука</i>
<i>гак</i>	<i>збільшення</i>	<i>гак</i>
<i>ішуг</i>	<i>схотити</i>	<i>ішугає, ішуліка</i>
<i>аг</i>	<i>сторона, бік</i>	<i>зигзаг</i>
<i>гін</i>	<i>йти</i>	<i>гони, перегони</i>
<i>гу</i>	<i>голос</i>	<i>гуляти, гук</i>
<i>ме</i>	<i>я</i>	<i>мене</i>
<i>куп</i>	<i>гора</i>	<i>курган</i>

¹ Шрадєр О. Индоєвропейцы. - Спб., 1913. - С. 192.

Дешифрування написів трипільської археологічної та зрубної культур і писемності в Україні-Русі українським бібліографом-мовознавцем Михайлом Захаровичем Суслопаровим показали, довели, що праукраїнці трипільської культури є нашими прямими предками.

Цікаві спостереження провів дослідник-етрусколог О.М. Кондратов у книзі "Етруски – загадка номер один" (1977), в якій цілий розділ – "Етруський - це руський"¹ досить послідовно доводить слов'янське походження цього таємничого народу, який залишив привабливі писемні пам'ятки, предмети культури.

1	2	3.1	3.2	3.3	3.4	4	5	6	7	8	9	10
А	ΔΥ	Ж	⚡	⚡	⚡	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ
Б	βϕ					В	В	В	В	В	В	В
В	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ
Г	⚡					Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г
Д	ΔΥ					Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Е	⚡					Е	Е	Е	Е	Е	Е	Е
Є	⚡					Є	Є	Є	Є	Є	Є	Є
Ж	⚡					Ж	Ж	Ж	Ж	Ж	Ж	Ж
З	⚡					З	З	З	З	З	З	З
И	⚡					И	И	И	И	И	И	И
Й	⚡					Й	Й	Й	Й	Й	Й	Й
К	⚡					К	К	К	К	К	К	К
Л	⚡					Л	Л	Л	Л	Л	Л	Л
М	⚡					М	М	М	М	М	М	М
Н	⚡					Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н
О	⚡					О	О	О	О	О	О	О
П	⚡					П	П	П	П	П	П	П
Р	⚡					Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р
С	⚡					С	С	С	С	С	С	С
Т	⚡					Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т
У	⚡					У	У	У	У	У	У	У
Ф	⚡					Ф	Ф	Ф	Ф	Ф	Ф	Ф
Х	⚡					Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Ц	⚡					Ц	Ц	Ц	Ц	Ц	Ц	Ц
Ч	⚡					Ч	Ч	Ч	Ч	Ч	Ч	Ч
Ш	⚡					Ш	Ш	Ш	Ш	Ш	Ш	Ш
Щ	⚡					Щ	Щ	Щ	Щ	Щ	Щ	Щ
Ъ	⚡					Ъ	Ъ	Ъ	Ъ	Ъ	Ъ	Ъ
Ю	⚡					Ю	Ю	Ю	Ю	Ю	Ю	Ю
Я	⚡					Я	Я	Я	Я	Я	Я	Я

Абетки писемних пам'яток, що знайдені в Україні (класифікація В.Хитрука).

1. Сучасна українська абетка.
2. Бортничий букварій...XX-XIIIст. до Різдва Христового.

Трипільські літери:

- 3.1.- 3000 літ до Різдва Христового,
- 3.2.- 3000-2700 років до Різдва Христового,
- 3.3. - 2100 років до Різдва Христового,
- 3.4. - 1000-500 років до Різдва Христового.
4. Письмо оріїв-індоевропейців II-І тис. до Різдва Христового.
5. Всескитська абетка (пелазготрипільців). Ольвія, Пантікапей, Херсонес. II-І тис. до Різдва Христового.
6. Абетка скитів (скифів). I тис. до Різдва Христового. – I тис. після Різдва Христового.
7. Причорноморська знакова система. I тис. до Різдва Христового.
8. Руни снісейські. I тис. до Різдва Христового.
9. Руни орхонські. I тис. до Різдва Христового.
10. Діванагарі (9 абеток Індії). I тис. до Різдва Христового.

¹ Кондратов А. Етруски – загадка номер один. – М., 1997. – С. 33-41.

Наведемо невеличкий словничок з корекцією поняття "руський" не як російський, а як праукраїнський, як того вимагає історична правда: арто – ядро; акіла – акула; врана – ворон (давн. вран) спина – спина; тисел – кисіль; сурмуєтя – сиром'ятня; сек – січень, воїн; сину – син; лаутні – літня; пусату – пузатий; терту – третий; тислу – кислий; тлесна – тілесна; умне – розумна; трія – трое; пакті – п'ять; теседі – десять.¹

До того варто додати збіг букв етрусського алфавіту і праукраїнської абетки у начерку і вимові ("А", "Т", "Е", лише повернуті в інший бік; "І, і"), ствердити тотожність (збіг) у часі і помітимо, що етрусські пам'ятки з'явилися набагато пізніше (VII-I ст. до Різдва Христового)² мови праукраїнців, стане зрозумілим ще один бік світового значення української мови в прадавні часи історії людності.

З багатьох джерел вітчизняного, російського і болгарського походження відомо, що праукраїнці трипільської культури мали три види письма.

У свій час визначні вчені Росії П.Я.Черних, Б.Д.Греков, П.А.Лавров та інші неупереджені дослідники³ слов'янської старовини у різні роки, користуючись різними джерелами, прийшли до єдино правильного висновку, що ще задовго до Кирила і Мефодія - творців слов'янської абетки - в українських землях існувало русинське /читай: українське авт./ письмо, священні книги, писані тою мовою і оригінальним письмом, що нагадувало рези, прочерки, риси і мало більшість букв алфавіту.

Дешифрування праукраїнської трипільської та зарубіжної писемності в Україні має велике значення для всієї європейської культури. Ці здобутки можна порівняти з всесвітнім відкриттям Шампольона - дослідника єгипетських ієрогліфів. Одночасно з прочитанням написів археологи й історики віднайшли і залишки астрономічних обсерваторій, бронзолivarного виробництва праукраїнців трипільської культури, що жили у IV-II тис. до Різдва Христового. Високими, як на той час, були досягнення наших предків у медицині, сільському господарстві, мистецтві.

Отже, здобутки праукраїнців трипільської культури IV-II тисячоліть до Різдва Христового збереглися на Дніпрі-Дністрі не лише до часів княжого Києва, а й у багатьох звичаях, обрядах, побуті, традиціях мистецтва - до наших днів.

У першу чергу це ті (обряди, звичаї і традиції), які пов'язані з відправленням ритуалів так званої язичницької релігії, як давньою не кращою традицією називають вірування наших історичних предків, що досягли у ті часи найвищого в світі розвитку.

¹ Кондратов А. Назв. праця. - С. 34-35.

² Там само. - С. 17-19.

³ Основні з них: Лавров П. А. Матеріали по історії виникнення слов'янської писемности. - Т. 1. -Л.: АН СРСР, 1930; Греков Б. Д. Киевская Русь. - М., 1953; Черних П. Я. Происхождение русского литературного языка и письма. - М., 1959; та рад інших.

Цілісна природна релігійна прадавня система знань праукраїнців становила крижаль дохристиянської світоглядної культури народу епохи неоліту.

В основі виховання був астральний культ наших давніх предків. Головним божеством вважався Місяць - Дідух - предок народу. За віруванням прадавніх українців місяць керував небесною і земною водою, а значить впливав на вегетацію й розродження всіх земних створінь. Від нього залежить плодючість худоби і родючість хлібів.

Наші попередники сповідували культ природи в найширшому розумінні Всесвіту і першоджерел його існування: космічної Води і космічного Вогню, коли боги символізувалися небесними світилами. Космічний Вогонь уособлював зодіак і триаду світил - Сонце, Місяць і Зорю.

За світовими ідеями наших предків вважалося, що космічний момент утворення Всесвіту відповідав перебуванню Сонячної системи в межах сузір'я Перуна, тоді символічно народилася триада астральних світил (Сонце, Місяць, Зоря) і космічна Вода. В цей день (25 грудня) святкувалося Різдво Світу.

Характерною рисою вірування праукраїнців було не просто і не стільки прийняття певної догми (уявлення), а пошуки на цій підставі шляхів і засобів єднання кожного з природою, її творчим началом і найвищою інстанцією життя.

Все це неважко підтвердити шляхом простеження обрядів та ритуалів. Різдвяні свята засвідчують, що це свято зодіаку. Вибиралося 12 полін (12 сузір'їв) для приготування тайної вечері. 12 полін є жертви 12 сузір'ям зодіаку. Готування 12 страв, 12 священних ночей (космічного творіння Всесвіту 25 грудня - 6 січня) теж відповідали 12 сузір'ям.

Уважний дослідник помітив, що уже в цьому є далекий у часі прообраз майбутніх 12 апостолів, які з'являться на українському небосхилі з прийняттям християнства 988 року. Але хто може довести чи навіть брати під сумнів, що обряд наших пращурів чимось був гіршим чи, так би мовити, невдалим? Коли б і справді в тих давніх обрядах та ритуалах було б щось реакційне, вони всупереч примусу і визиску не вижили б, не дійшли б до нашого часу. Великий знавець культури праукраїнців О.П.Знойко детально описав традиції, вірування і звичаї наших предків¹.

Головним святом трипільців було свято Різдва Світу, яке відзначалося 25 грудня. В цей період Сонячна система вступає в головне сузір'я Перуна (Стрільця). На честь бога Сварога (зодіаку) готувалася жертвна страва - кутя. Святкування відбувалося в колі сім'ї, і з тих пір Різдво є родинним святом. У цей день на покуті обов'язково ставили сніп пшениці чи жита - Дідуха, або коляду. До святкування в помешкання вносився плуг, що лежав під різдв яним столом до щедрого вечора (1 січня).

¹ Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. - К., 1989.

у цей день народження Місяця (Дідуха) молодь ходила з плугом колядуючи, просила у богів успіхів у хліборобській праці. Люди вірили, що все розпочате в день народження Дідуха (Ісічня) матиме щасливий кінець. Отже, Різдво є давнім дохристиянським святом, яке лише в IV столітті нової ери було визнано церквою і набуло відповідного християнського тлумачення, а щедрий вечір пізніше почав відзначатися як день Нового Року.

В ті далекі часи життя людей, їх побут, праця, дозвілля, харчування, міцно поєднувалися з релігією і обрядами. Наприклад, пшениця символізувала повний місяць і разом небесну Праматір, втіленням води і її сили вважалася богиня Дана, зубки часнику символізували фази бога місяця і жертвоприношення йому; були улюблені страви трипільців, що стали національною кухнею українців - ліплені пироги з м'ясом, рибою, горохом і квасолею, сиром і маком, яблуками і грушами, варенням, з різним начинням, паляниця та пампушки з часником.

Такими ж обрядовими стравами були куліш, млинці, галушки та інші. Борщ і ковбаси - теж геніальні кулінарні винаходи праукраїнців.

Любими квіти подвір'їв праукраїнців-трипільців - чебрець, м'ята, рута, любисток, а в садах - яблуні, груші, вишні. Вірним помічником господаря був кінь, а корова, вівці, роха, кури, гуси, голуби жили, одягали, їзували всю родину, за ще ці тварини вважалися святими.

Біля кожної хати (а вони були глинобитними і чепурними) красувалися калина і верба. Калина праукраїнцям була символом і власною назвою Різдва світу, а верба першодеревом світу, символом Чумацького Шляху (Галактики), єдність земного життя з космосом. Символи калини і верби, як багато інших, прийшли до наших днів ("Без верби і калини нема України"), що є ще одним свідченням наступництва Україною трипільської культури.

Тисячолітні традиції трипільців справляти могилки, дев'ятиденки, ворожби, вірування є сьогодні складовою частиною світосприймання українців. Живучими виявилось і повір'я: сіль, розсипана на столі, віщує сварку; якщо вбити гайстра (лелеку)- згорить хата та інші. А звичаю бажати здоров'я тому, хто чхне, дотримується кожний українець.

В багатьох містеріях, які й сьогодні здійснюються на святі щедрого вечора, обов'язковим атрибутом є коза. Це прадавній обряд, що прийшов до нас із далеких часів, що він означає? Деякі його елементи образно описані О.П.Знойко.

Гурт парубків ходить по хатах із символічною Зорею і водить із собою козу, виконуючи відповідні обряди і співаючи ритуальні щедрівки:

Вдарив дід козу.

По сірому боку.

Тут коза впала,

Нежива стала.

У вашім домі, вашім хоромі

Приклячилась нашій кізоньці біда.
 Чи нема тут лікаря коновала,
 Щоб наша кізонька на ноги встала?

З'являвся "лікар", робив магічні жести, ворожив тощо. Нарешті "коза" ворушила головою. Звук полегшення розлягався по хаті. Нагадуємо, що гурт парубків - це імітація стародавніх процесів жертв на честь бога Місяця. Обряд стосується народження Місяця-Дідуха - (предка, котрий одночасно є й "цап на полі, що басує з цапенятами-зірками"). Народ вірив, що походить від кози. Коза вигодувала й Перуна, від якого, за Геродотом, походили скіфи. За міфами українців - Перун - цап ховається на межі, коли дожинають жито, а останній сніп зветься - коза. Сніп, який ставлять на покуття на Різдво, символізує Дідуха (предка народу).

Містерія з козою - символічна розповідь про трагічні й радісні події з передісторії народу. Це колишні незабутні переживання народу: пам'ять про перебування на Глибокому Полудні й про своє відродження на землях Придніпров'я. Воскресіння кози - це Воскресіння народу, його безсмертя.

Ці факти, як і стародавність інших звичаїв та побутових традицій, свідчать про те, що народ зберіг у сталих формах стародавню цивілізацію і культуру, подібно до того, як зберіг мову і мовлення.

Звернімо увагу на дивну раціональність обрядів, ритуалів та вірувань праукраїнців епохи неоліту, в яких абсолютно нічого немає зайвого: шанування предків, поважливе ставлення до матері, нагадування про потребу постійної праці, необхідність певного посту для очищення організму, продовження життя і т. і.

Давні повір'я, ворожба свідчать про їх виникнення ще в ранньому дитинстві, а дожили до епохи раціоналізму тому, що нікому не приносили шкоди, що "твори дитинства людності" довго були найбільш ефективними і результативними у вихованні дітей, які по-своєму розуміли і сприймали їх.

Праукраїнські обряди і традиції, що мають кількатисячне літочислення, дійшли до нас, дякуючи безперервності культурно-історичного процесу на Подніпров'ї й наступності історії і культури народу.

Тому-то виховання дітей мало систематичний і послідовний характер. Воно передбачало систему певних прийомів і засобів впливу на формування особистості. В основі цього виховання покладено засвоєння молоддю набутих попередніми поколіннями звичаїв, обрядів, ритуалів, реліквій, атрибутів й народно-правових та моральних форм людської діяльності тощо.

Тодішня община різними засобами впливала на дітей. Через колискові пісні, потішки, казки, міфи, оповіді, ігри, загадки, різножанрові пісні, приказки і прислів'я, танці діти знайомилися з оточуючим їх святом, з його духовними надбаннями.

Характерною рисою виховання дітей праукраїнців було безпосереднє залучення їх до різноманітного життя племені, роду, родини. Наші деякі предки не відумували якихось окремих дитячих справ. До всього того, чим

займалися дорослі, залучалися і діти; до праці - землеробства, скотарства, рибальства, збирання ягід, плодів, випасання худоби; відправлення свят, виконання обрядів та ритуалів з нагоди заручин, весілля, народження дітей, поховання померлих, до різних видів мистецтва, військової оруди тощо.

Діти вчилися ремеслам: гончарній справі (носили глину, посуд) ковальству, шевству та іншим.

Про ефективну роботу наших попередників з передачі молоді досвіду і традицій свідчить збереження самобутності і життєдіяльності люду, які пізніше знайшли своє відбиття в характері українського народу.

Розвиток виховання, освіти, народно-педагогічних уявлень праукраїнців епохи неоліту і трипільської культури заклали підмурівки менталітету українського народу, національної системи освіти і виховання.

І, розглядаючи виховання, навчання і освіту, релігію, вірування, традиції, обряди, звичаї народу, як складову і невід'ємну частину української культури, можна погодитися із твердженням американської дослідниці українського походження В.І.Лончини, що наша культура розвинулась в європейським культурним колі, впродовж багатьох тисячоліть український народ створив у часі свого передісторичного та історичного життя свою власну культуру. Він потрапив сам творити духовні цінності та творчо сприймати культурні впливи від багатьох народів, що переходили через українські землі, або сусідували з ними, та пристосував їх до українських умовин життя і давав їм українське національне забарвлення. Він розвинув усі ділянки культури, одні більше, а другі менше, і ніякої ділянки не занедбав. Українська культура давня, глибока і гарна. Щоб її оцінити, треба її пізнати¹.

4.2. Першоукраїнський літопис Влесова книга - унікальна писемна пам'ятка праукраїнців.

Серед славетних писемних пам'яток сивої давнини особливе місце посідає Влесова (Велесова) книга - літопис на дерев'яних (дубових) дощечках (38x22 см. і товщиною у півсантиметра) що розкриває події, які відбувалися за 1,5 тисячі років доолегової доби, інакше кажучи за 15 століть до виникнення Київської України-Русі.

¹ Лончина В. І. Українська культура: Короткий огляд. - Нью-Йорк: Видавництво шкільної Ради, 1983.

1. ВЛЕС КНИГО СІУ ПТЧЕМО КГУ НШЕМО У КІЕ БО
 ВЛЕС КНИГО СІУ ПТЧЕМО БГУ НШЕМО У КІЕ БО
 ЄСТЕ ПРІБЕЗІЦА СІЛА
 ЄСТЕ ПРІБЕЗІЦА СІЛА
2. В ОНОІ ВРЕМЕНОІ БЯ МЕНЖ ЯКОІ БЯ БЛГ А
 В ОНОІ ВРЕМЕНОІ БЯ МЕНЖ ЯКОІ БЯ БЛГ А
 ДФЛЕ ІЖЕ РЧЕН БЯ К ОЦТ В РСІ
 ДФЛЕ ІЖЕ РЧЕН БЯ К ОЦТ В РСІ
3. А ТОІ МЧ ЖЕНУ І ДВА ДЩЕРЕ ІМАСТА ОН А
 А ТОІ МЧ ЖЕНУ І ДВА ДЩЕРЕ ІМАСТА ОН А
 СКТИ А КРАВЕ І МНГА ОВНОІ С
 СКТИ А КРАВЕ І МНГА ОВНОІ С
4. ОНА І БЯ ТОІ ВО СТОУПЪХ А ОН ІГД НЕ ІМЧ
 ОНА І БЯ ТОІ ВО СТОУПЪХ А ОН ІГД НЕ ІМЧ
 МЕНЖ ПРЪ ДЩР СВА ТАК МОЛН
 МЕНЖ ПРО ДЩР СВА ТАК МОЛН

Сторінка першої публікації Влесової книги – першоукраїнського літопису – в журналі “Календар канадійського фермера” (Канада), 1970. – С. 133.

Випалений на полірованих дощечках текст, по-перше, доказово свідчить про віру наших предків - праукраїнців у єдиного одноназивного Бога-Дажбога, який був наділений доброзичливими сердечними і людяними якостями, і до того ж очолював вінець богів, героїв-велетів і міфологічних небожителів віри давніх праукраїнців; по-друге, Влесова книга розкриває історію першоукраїнських племен, Дажбожих онуків; по-третє, “дощечки Ізенбека”, як ще називають першоукраїнський літопис, свідчить про фундаментальні знання давніми українцями географії, володіння ними великою територією сучасної України, про між племенні взаємини, державний устрій, види господарської діяльності, високу духовність та всі інші фактори, що переконливо стверджують автохтонність українського народу, високий рівень прадавньої цивілізації, що заснована нашими славними пращурами.

Крім усього іншого, Влесова книга до історії Києва додає ще кілька століть, коли не тисячоліття.

Науково доведено, що першоукраїнський літопис Влесова (Велесова) книга, як прийнято називати дерев'яні дощечки, знайдені полковником білої гвардії Ізенбеком 1919 року, буквально з перших сторінок-дощечок сповіщає читачам - тодішнім сучасникам і далекого сьогодення - про дивовижне життя

дивовижного народу.

"Влес - книгу сю почтемо Богу нашому, який бо єсть прибіжища сила.

В там ті часи був муж, який був добрий і славний, що славний був яко отець в Русі. І він мав жону і дві дочки Мали вони скотину: корови і багато овець. З ними і були вони в степах. І він нігде не мав мужів про дочок своїх, так молив богів, аби рід його не пересікся. І Дажбо почув мольбу ту і по мольбі дав йому ізмолене, бо ж були видані за мужів її. Се бо трапляється між нами і маємо виражатися: сеж бо Ясна чтемо, тут Влес отроча несе, до нього сходимося і піднімаємо до Бога нашого і тому речемо хвалу: "Будь благословен вождь нині і присно, од віків і навіки".

Сказано єсть про чудесників, але те прошедше не завернеться¹.

Фотографічні копії дерев'яних табличок Влесової книги (першоукраїнського літопису, що в 50-60-і роки опублікований в українській діаспорі) свідчать, що те письмо об'єктивно стало фундатором алфавіту старослав'янської (церковнослав'янської, давньоболгарської) мови, і мало значний вплив на формування графіки багатьох інших мов.

То ж на тисячу років раніше відомих давніх цивілізацій (Давнього Єгипту, Шумеру, Давнього Риму тощо) з'явилась першоукраїнська писемність, що ще й донині по-справжньому не досліджена, не простежено навіть її об'єктивного освянення розвитку духовності багатьох народів стародавнього світу, прямого і опосередкованого впливу на піднесення рівня духовності більшості давніх цивілізацій.

А такими шляхами впливу, безсумнівно, є пряме запозичання графічної структури чи окремих букв, їх значення, проникнення у пряму значенні словникового складу праукраїнської мови до інших мов за спільністю походження (санскрит, етрусська, давньогрецька та інші давні мови) або територіальною близькістю побутування та розвитку; переосмислення семантичного значення окремих слів та ін.

Цікаво, що за доведенням Володара Гайдайчука (Етобіко, Канада) сторінки Влесової книги первісно були виготовлені десь в 5-му сторіччі до Різдва Христового² і ототожнювали символічний вислів "Дажбожий онук" із українським народом. Між іншими, такої ж думки був і визначний історик М.С.Грушевський.

З одного боку, Влесова книга - то деталізований літопис про нескінченність нападків сусідських племен і зайшлих здалека (римляни, готи, хозари...), з іншого - свіже, досить деталізоване джерело відомостей про життя і побут наших пращурів, про велику цивілізацію Праукраїнців Оріану, яка мала досить розвинену, сталу, високо духовну культуру, серцевиною якої була віра населення, давня міфологія, уявлення пращурів про світ,

¹ Шкавритко М. Р. Найстаріший літопис Русі-України: "Влес-книга" - голос рідних предків // Календар канадського фермера, 1970. - С. 132.

² Гайдайчук В. Ми-внуки Дажбожі // Русь Київська, 1994. - № 3. - С. 10.

світобудову, про триєдиний її фундамент, що у сучасному концептуальному вигляді може звучати як Людина - Земля - Космос.

Публікація Влесової (Велесової) книги у ритмічному перекладі Б.І.Яценка¹ та передрук "Дніпром" (1990. - № 4) перекладу А.Кирпича з "Календаря канадійського фермера", перший в Україні більш-менш докладний популярний аналіз змісту пам'ятки "Спочатку був Дажбог: Про що розповідає першоукраїнський літопис Влесова книга²", нарешті зробили її доступною кожному читачеві.

Багатогранна роль Влесової книги у збереженні для нащадків документально зафіксованих свідчень про вірування, світобачення наших давніх пращурів, їх уявлення про Небожителів - Праукраїнський Пантеон богів.

Влесова (Велесова) книга нагадує собою унікальну енциклопедію стародавнього світу на наших землях і, коли її не просто прочитати, а звірювати прочитане із сучасними досягненнями українознавчих наук, постане первоцвіт Праукраїнської цивілізації, що передувала усім відомим людству давнім світам. І найпершою ознакою тому - боги першовіри (вірніше - правіри), яким поклонялися наші пращури протягом тисячоліть.

Се бо, молячись, найперше Триглаву поклоняться маємо,
І йому велику славу співаємо...

Тут Триглав (Триголов), Троян (Траян) - прадавній Бог, що втілює в собі ідею триєдності Божої іпостасі. Цікаво, що ця ідея через тисячоліття трансформується у Бога-Отця, Бога-Сина і Бога Духа Святого. Між іншим, все більше з'являється тверджень, що той же Бог-Син є астроспейсером - зоряно-космічним посланцем, або посланцем Космічного Розуму, який переходить із Майбутнього через Сьогодення в Минуле, щоб вивести людство звідти в Майбутнє Царство Боже.³

Далі Влесова книга знайомить нас з іншими богами українського буття:

Хвалимо і Сварога, діда божого,
Який тому роду божеську є началом
І всьому народови криниця вища...
І Богові Перуну, громовержцю і т. д.
(Влесова книга, дощечка 10)

¹ Писемна пам'ятка тисячоліття: "Влесова книга" / У повному перекладі Бориса Яценка.

² Федоренко Д. Спочатку був Дажбог: Про що розповідає першоукраїнський літопис Влесова книга. - Кривий Ріг: Бібліотека "Саксагані", 1994.

³ Фурдуй Р. Скільки тисячоліть тризубу / У кн.: Космос Древньої України.

У Влесовій книзі з різних позицій згадуються також Світовид, Хорс, Стрибог, Дажбо (Дажбог, Дажьбо), Семарг (Смиралг) та інші, досить могутні, подекуди, всесильні, кріпкі (міцні, що до молитов християн трансформувалися як "Святий кріпкий"). Безсмертні ("Святий безсмертний"), всемілостиві ("помилуй нас!")

Доцільно зупинитися на поясненні для широкого загалу виникнення, функцій, виховне, формуюче значення богів Праукраїнської цивілізації, які чомусь протягом багатьох віків принизливо називалися поганськими, що насправді означає – сільськими. Опускаючи причини такого глобального негативного явища - висміювання віри, церкви і богів великої Праукраїнської цивілізації - варто констатувати найголовніші характеристики переважної більшості небожителів, а саме:

- глибока любов до своїх почитателів, гуманність і щиросердність їх дій;

- захист віруючих від різних нападників, темних сил і людської недоумкуватості;

- постійна пастирська турбота за кожную душу (особу) своєї пастви, турбота про добробут, здоров'я, любов, ніжність, щирість і чистоту, безкомпромісивість взаємин між людьми, племенами і різними етнічними угрупованнями європейського регіону тощо.

Звідси і віра, і церква Праукраїнської цивілізації набували таких же високих гуманних рис (ознаків), чим значною мірою відрізнялися від вірування і конфесій інших цивілізацій, бо жоден Бог нашого Пантеону нікого не карав на смерть, не випробував вірність батька примусом пожертвування власного сина в ім'я перевірки вірності...

Отже, Дажбог (Дажбо, Дажьбог, Дайбог) - один з основних небожителів Праукраїнської цивілізації Оріани (від імені нашого праотця Оря) був провісником сонячного світла, що, як відомо, дарує людям життя, Дажбог був тісно пов'язаний з усіма іншими богами, а сам ще вважався покровителем дощу (сонячне світло і дощ - основа родючості землі!) Чи не тому жителі Оріани у травні, червні і липні Дажбога молили послати теплий дрібний дощ, що й досі збереглося в прекрасних народних піснях про те, як десь там, за долиною, стороною дощик іде...

У серпні мешканці Праукраїнської Оріани уже не просили дощу, а благали багатий врожай, і щоб не змочував збіжжя та ненароком не нашкодів людям.

Милостивий до працьовитих і кмітливих у роботі Дажбог був улюбленцем праукраїнців, вони вирізали його постаті у вигляді селянина з добрим і красивим обличчям, що роздає людям дарунки (щедроті).

На свято Дажбога люди несли червоні яблука у кошиках і просили через них освятити усі дари землі. Певно, це свято перейшло у новітні часи і у християн трансформувалося у свято Спаси, на яке Церква теж освячує трударям яблука і мед.

Дажбог не терпів і не вимагав ніяких жертв, нічого не брав собі, він навпаки, все віддавав людям.

Словник персонажів слов'янської міфології називає Дажбога (Дажьбога) богом Сонця, життя, чоловіком богині місяця (луни). У міфах це один з перших царів і законодавців, що поклав початок літочисленню за сонячним календарем.

"Красивий, сильний юнак, молодий князь, покровитель орачів і сіячів. Наділяє людину фізичною силою, здоров'ям, мудрістю, майстерністю. У літописах його називають предком русичів. Ще Дажбог - хранитель ключів земних. Бог Сонця замикає землю на зиму і віддає ключі птахам, які виносять їх у вирій - літне царство, країну душ, що відлетіли. Навесні птаці повертають ключі, і Дажьбог відкриває землю. Один з богів Пантеону князя Володимира, день його - середа"¹.

Образ Дажбога на стільки був популярним, мав такої сили вплив на людську свідомість, що і тисячоліття після його опису у Влесовій книзі він хвилював авторів інших оригінальних писемних пам'яток давніх українців. Тому зовсім не випадково у "Слові про Ігорів похід" Боян, "літаючи під хмарами умом, звиваючи слави обабіли часу нашого, біжачи тропою Трояна через поля на гори!", сповіщає про вітри, Стрибожі внуки, свідчать, що:

Уже-бо, браття, невеселая година настала,
Уже пустиня силу приклала.
Встала обида в силах Дажьбожого внука,
Вступила дівою на землю Трояна...²

Напевно, настане час, коли буде досліджено вплив Влесової-книги на виникнення "Повісті врем'яних літ", "Слова про Ігорів похід", "Слова про закон і благодать", "Ізборника" Святослава, "Повчання" Володимира Мономаха та інших пам'яток нашого завжди юного культурного спадку.

Коли уважно проаналізувати наступний історичний факт, виявиться, що зовсім не випадково великий князь Київський Володимир Святославович (980 – 1015) в перший рік князювання навколо свого терема (замка) створив Пантеон слов'янських (праукраїнських) богів "Повість врем'яних літ" про - це сповіщає так:

І почав княжити Володимир у Києві один,
І поставив кумирів на горі за теремним двором;
Перуна дерев'яного, а голова його срібна, а вус золотий,
І Хорса, і Дажбога, і Стрибога, і Сімаргла, і Мікош³.

¹ Персонажи славянської міфології: Рисований словарь /Сост. А.А. Кононенко, С.А.Кононенко, художник В.А.Кононенко. - К., 1993. - С. 51.

² Слово о полку Ігоревім: Давньоруський текст і ритмізований переклад / Упоряд. та примітки О.Мишанича. - К., 1989. - С. 21.

³ Повість врем'яних літ: За Іпатським списком / Переклад, післямова, коментарі В.В.Яременка, - К., 1990. - С. 133.

Та ж пам'ятка красного писемства повідомляє далі: "І після того царював син його, на ймення Сонце, якого називають Дажбог... Сонце цар, син Сварогів, тобто Дажбог, був мужнім, сильним"¹.

Сонце цар, син Сварогів, Дажбог... Чи є в міфології інших цивілізацій, у віруванні давніх народів таке шанобливе ставлення до свого Бога і того Бога до дітей своїх?

Можна навести і з давньоєгипетської та давньоіндійської міфології щось аналогічне, але то значно пізніші витвори людського буття і фантазії, та що найголовніше - наділені не такої сили почуття, благородства і життєствердження.

Батько Дажбога Сварог - Бог Неба, що посилає людям небесний вогонь, вогонь життя і достатку (тепло, зброя, їжа, нарешті, іскра божа...). Сварог управляє і управляє сердечними натхненнями людей, запалює душі на прекрасні справи, розплавляє благородні метали, перетворюючи їх у дива дивні.

Праукраїнці уявляли Сварога в образі чарівника-коваля, з благородною, трішечки лукавою посмішкою. У такого батька міг народитись такий же благородний син, яким створений і живе у людській уяві Дажбог.

Дощечки Ізенбека - першоукраїнський літопис - на своїх дерев'яних дощечках-сторінках неодноразово згадують про Бога Велеса, що й сприяло появі нової назви цієї дивовижної пам'ятки. Сучасні дослідники по-різному визначають "статус" Бога Велеса. Одні вважають його найбільш головним з богів Праукраїнського Пантеону як покровителя простолюдинів, трударів тваринників і хліборобів, гончарів та інших ремісників, тоді як Перун - бог князя, його воїнів і іншої знаті, що тоді формувалася.

Інші науковці переконані, що Велес - то Бог покровитель худоби, усього живого і тваринників. Такі судження правомірні у тій часовій царині, що стосувалася найбільш ранньої стадії розвитку Праукраїнської цивілізації, коли скотарство було домінуючою галуззю господарської діяльності і відповідною формою існування.

Ще, на жаль, можна зустріти твердження, ніби Бог грози, блискавки і грому Перун, який був і покровителем військових справ, ворогував із Велесом, покровителем господарської діяльності людей. Такі автори навіть малюють картини, як Перун по небу ганяється за Велесом, який ховається на землі від його стріл під деревами, за камінням тощо. Такі замальовки слід сприймати лише як алегоричний художній образ протистояння природних сил, а не богів-ворогів.

Велес, за міфологією давніх, міг перевтілюватися у будь-яку живу істоту, домашню тварину і навіть у людину.

Тимчасова так звана перемога Перуна завжди завершується хлібодарними дощами, а Велес від того лише множить отари, табуни і че-

¹ Там само. - С. 465.

реди, збагачуючи людей харчами, одягом, житлом і зміцнюючи їх здоров'я.

Таким уявляла Дажбога, Велеса, Перуна та інших богів людність Праукраїнської цивілізації Оріани. Але ж Велесова книга не обмежується якимись одними богами.

...Перун і Світовид - ті обоє удержані в небі.

А з обох боків їх Білобог і Чорнобог б'ються –

І ті небо тримають, аби світу не бути повергнутому.

А за тими обома - Хоре, Велес, Стрибог держать,

А за ними - Вишень, Лело, Літиць...

(Влесова книга, дощечка 10).

У цій вервечці давніх богів є відомі (Стрибог - Бог вітру, що бродить по світу у трьох образах: стрільця з луком і стрілами, гусяря престарілого, або селянина, який розсіває по полю зерна добра, миру, щиросердя; Хорс - Бог Сонця, який повесні відроджує все живе, і на честь якого розфарбовують тасмничими значками курячі крашанки, в середині яких ховається малесеньке жовте сонечко...) і давно забуті небожителі божеської крові з диво-поетичними іменами Вишень, Лело, Літиць...

Наводячи довжелезний список усіх богів різного значення, функцій і ролі в житті, Влесова книга "вплітає" їх імена у канву опоетизованої оповіді.

Радогощ, Календо, Кришень;

І се тих удержують - Сивий Яр і Дажбо,

А се Інші є - Білояр, Ладо, Купало, Сіниць, Житниць,

Вінич, Зернич, Овсянич, Студеч, Ледич і Лютич...

(Влесова книга, дощечка 11-а).

Яка сила поетичного слова! А які ряди пісенно-поетичного звучання переліку імен наводить пам'ятка у подальшому тексті!

Та ж 11-а сторінка (дощечка) Влесової книги сповіщає про огнебога Семарга (Семаргл, Семаргл - Бог насіння, рослин, священний крилатий пес – надійний охоронець усілякого добра наділений крилами, щоб літати до богів на небо; його фігури-амулету прагнули тримати в житлах, на різних виробках розміщували як прикрасу та на мотузках носили на грудях).

Числобог "рахує дні наші, говорить Богові числа свої"...

Перша наша богиня роду Макоша, доглядальниця дітей, носійка радості життя, взагалі - красна молодиця, хоча й покровителька шлюбу, не прародителька (у Влесовій книзі такою є Славуня), а Богиня усієї жіночої суті, прообраз Діви Марії, Пресночесної Богоматері...

Влесова книга свідчить на віки, що людність Праукраїнської цивілізації вірувала у власних, абсолютно сформованих, оригінальних, бо нізвідки не запозичених, богів, що наділені гуманними рисами, вчинками, вчинки (справи) яких доброзичливі, зрозумілі і близькі . народові, а тому - величаві.

Славимо Дажбога, і буде він наш по крові тіла заступником од Коляди до Коляди...

... Земля наша простяглася од сонця
 Сварожія,
 І великі там бо суть луки Хорса,
 І там видимо худобу,
 Аби проплодитися їй волею Дажбога,
 Його ж і славимо...

(Влесова книга, дощечка 30).

Звертання людності Праукраїнської цивілізації Оріани до Господа Бога (богів) спостерігаються по народних святах, обрядах і ритуалах як невід'ємна їх складова частина.

Молитви праукраїнців не мали сталих канонічних форм, вони йшли від серця і були досить щирими, зверненими до Бога, якому вірили і від якого чекали допомоги, сприяння, благословіння.

Певний відгомін тої прадавньої традиції за допомогою молитви залишатися зі своїм Богом насамоті дожила до наших днів і закріпилася у віруваннях і ритуалах християн євангельської віри, християн бабтистів та церков інших конфесій.

Багатобожжя населення Праукраїнської цивілізації мало свої практичні переваги; починаючи будь-яку справу, людина молилась відповідному Богові, тому і у тій же відповідності цілком свідомо і осмислено мобілізувала свої внутрішні сили і досягала кращих результатів. Це, так би мовити, внутрішньо-психологічний механізм "практичної допомоги" богів Праукраїнської цивілізації Оріани своєму населенню.

І просили Господа Бога тричі з кожної потреби, і дякували все-вишніх чудотворців за добро, допомогу і благодіяння теж тричі.

Триєдина суть спостерігається у всьому: Україна-Русь доолегової доби тричі зазнавала нищівного руйнування і, тричі воскресала з попелу; праотець Богумир і праматір Славуня мали три дочки, в степу праукраїнець Богумир зустрічає трьох неодружених чоловіків... Майже кожен Бог Праукраїнської цивілізації уявлявся населенням у трьох іпостасях, чарівна птиця-вісник тричі прилітає...

І все ж здоровий глузд населення Оріани допомагав раціонально будувати власне життя, господарську діяльність, навчання і відпочинок, і при всьому тому глибоко вірити у Дажбога і його батька Сварога, Перуна і Велеса, а тому зберігати дуже високу моральність і духовність. Досить нагадати, що жителі Праукраїнської цивілізації мали два види звуково-буквенного письма за багато століть до того, як населення інших цивілізацій ще чимало століть продовжувало користуватися малюнковим, клинописним, ієрографічним, вузликівим та іншими видами письма, що навіть Кирило і Мефодій, м'яко кажучи, запозичили праукраїнську писемність, не повідомляючи про це, але ж існує палеографічний аналіз текстів пам'яток різних епох, що беззаперечно доводить первовит писемності праукраїнців...

І не наша вина, що примусове хрещення населення Київської України-

Русі вогнем, мечем і водою знищило писемні пам'ятки товщелезного прошарку культури одної з найдавніших цивілізацій світу - Праукраїнської, адже створені вони були на дерев'яних дощечках, найбільш доступному матеріалі... Знищено так ретельно, що й сліду не лишилось, ніби й не існувало нічого такого, що становило гордість світової культури і духовності, хоча й віднесено церквою до поганських, язичеських, і лише нині вдалося відшукати матеріальні та документальні свідчення про ту далеку від нас зоряну епоху...

І виявляється, що українці успадкували культуру і писемність високо розвиненої цивілізації з високими рівнями духовності.

Навіть потім, уже після хрещення, чомусь все українське якщо не знищувалось, то гудилось і принижувалось, а найбільш коштовне просто привласнювалося сусідським народом, що став старшим братом не українцям, а малоросам...

Та український народ не варварський і не язичник, а віра його не поганська, бо до генетичної пам'яті українців заковдано (занесено) високу духовність, що зафіксована ще прадавньою мовою.

Справжня роль Влесової книги у формуванні почуття національної гідності полягає:

- у ствердженні давності і автохтонності українського народу, який у сиву давнину спромігся створити Праукраїнську цивілізацію Оріану, високо розвинути її культуру, писемність, шкільництво, освіту;

- у розкритті таємниць давньоукраїнської історії добіблейських і добилинних часів, про які раніш не було відомостей чи навіть згадки;

- у показі героїчного шляху миролюбного працьовитого українського населення у різні історичні часи і епохи;

- в уславленні найкращих рис української людності і природного почуття гордості належати до такого прадавнього народу.

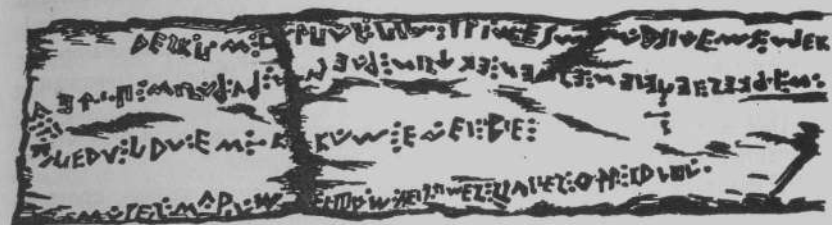
4.3. Писемність "неписьменних" першоукраїнців.

В останні роки відновлення національної, культурної, економічної і політичної незалежності держави України все більше з'являється публікацій про її минуле, про історію рідного народу. Серйозні, глибоко аргументовані, інколи з іронічною посмішкою, подекуди - з уціпливим сарказмом стверджуються давність походження української людності і української мови, яка ще у сивочолі часи набувала статусу одної із всесвітніх мов.

От виклад початку одної із таких статей.

На ассирійському календарі вже 6740 рік, а дехто з нас тільки й пам'ятає себе від "ой п'є Байда мед горілочку, а що до Байди було - ні гу-гу". Читали ми й перечитували Нестора-літописця, а хто задумався хоч знічев'я, що у літописі певною датою є не 852-й, з якого земля наша слов'янська стала прозиватися руського, а 6360 рік! А що було до того? Нині іде 7502 рік - ось

уже скільки років "нашої пелазго-трипільсько-праукраїнської історії"! Як твердить академік Рибаків, наш первісний літопис згвалтували Мстиславіві книжники, прибічники норманської теорії. Вони знищили Літопис Аскольда, що його реставрував на сторінках часопису "Київ" Михайло Брайчевський. І чи не вони ж (це вже я так гадаю) викинули з нашого літопису оті 6360 років.

Праслов'янська пам'ятка XII ст. до Різдва Христового.

Отже, був у нас літопис, який починався з року першого - 1-го року української (руської) ери. Але що то за ера, коли їй на сьогодні лише 1139 літ? То ж, відновлюючи нашу історію, слід оперувати ерами в десятки, сотні тисяч років.¹

Що ж, коли був дохристиянський першоукраїнський літопис, значить, була й відповідна писемність! Правда, тільки наведеного суджень далеко не досить для переконливого ствердження існування дохристиянської писемності, але ж існує значна кількість інших документів, документальних доведень, які варто проаналізувати чи бодай назвати.

Так при дешифровці етрусських текстів встановлено основні голосні букви першоукраїнської мови, які тотожні у звучанні з етрусськими звуками, а начерком /написом/ були прообразні буквиць... старослов'янської мови.

Відомості про українське письмо, дослов'янського алфавіту Кирила і Мефодія довгий час в нашій історіографії тлумачилось перекручено, стверджуючи, ніби на наших землях школа виникла у 988 році, а до цього Київська Україна-Русь ніби були неписьменною. Неупередженим ученим добре відомо, що це безпардонна фальсифікація, що історія свідчить про інше.

Археологічні дослідження культур раннього залізного віку у басейнах Верхнього Подніпров'я, Поднесення та Посем'я свідчать, що основою спільності стали слов'янські племенні союзи, що могли охоплювати і

¹ Скалацький К. Піпін Короткий - родич князя Мала, або, Як деякі автори тлумачать історію // Українська культура, 1992. - № 6. - С. 37.

неслов'янські утворення.¹

Але, зазначимо, мовою тих племенних союзів спершу була давньоукраїнської, а потім першоукраїнської людності, що раніш мала малюнкове петрогліфічне, піктографічне письмо, а згодом здобуде і графічно-фонетичну писемність.

"Паннонські легенди", видані у Болгарії, як відгомін конкретних подій IX ст., повідомляючи про життя св. Кирила і Мефодія, сповіщають відомості про те, що, перебуваючи у Херсонесі, Кирило-філософ "знайшов Євангеліє і псалтир руською мовою, а також і Чоловіка, що говорив руською мовою. Навчився тій новій мові, порівнявши її з своєю мовою... Розпочав говорити і писати тою мовою".²

Цей епізод з життя Кирила Філософа в Херсонесі викликав різночтиві тлумачення, почасти діаметрально протилежного значення.³

У багатьох з таких тлумачень порушується історична правда; проте в кожній країні обов'язково є об'єктивні дослідники, чії твердження носять неупереджений характер. Наприклад, болгарський письменник і дослідник стародавньої культури Слав Христов Караславов у трилогії "Солунські брати", розкриваючи суть свідчень Паннонських легенд, сповіщає:

"Якось Сава привів старого з довжелезною бородою й синіми, як небо, очима. Гість вклонився, подав філософу нове Євангеліє і Псалтир і заговорив мовою, яка дуже нагадувала Костянтинові мову його матері. Книга була написана буквами, зібраними з кількох відомих азбук, і доповнена переписувачем окремими новими знаками, їх було мало, й вони рідко зустрічалися в словах. Збагнувши їхнє звучання, Костянтин почав читати Псалтир...

Коли розговорилися, Костянтин довідався, що чоловік із синіми очима й широкою бородою - русич, родом із країни, великих річок, але віддавна живе в Херсонесі..."⁴

Як відомо, Кирило і Мефодій винайшли слов'янську азбуку лише у 862-865 рр., коли першоукраїнське (слов'янське) письмо уже існувало не одне століття, обслуговуючи самобутню культуру, оригінальне вірування, зв'язок із давно минулими часами, традиціями, отим віковичним корінням, що українця зробило саме українцем, а не людиною якоїсь іншої національності.

Болгарський письменник X ст. Чорноризець Храбр у творі "Про письмена" виділяв три основні етапи у розвитку слов'янської писемності.

¹ Сухобоків О. Населення Дніпровського Лівобережжя перед утворенням Київської Русі // Укр. іст. жур., 1971. - № 5. - С. 64.

² Паннонски легенди: Жития на Св. Кирила и Мефодия /Перевель Н.Лазуринъ. - София: Братство, 1930. - С. 20.; Георгіев Е. Кирил и Мефодий: Истината за създателите на българската и славянска писменост. - София: Наука и изкуство, 1969. - С. 46.

³ Сказани о начале славянской письменности. - М., 1981. - С. 115 - 117.

⁴ Караславов С. Хр. Солунські брати. - К., 1992. - С. 157.

Два з них розвинулися до прийняття кирилиці.

Спочатку, стверджує Чорноризець Храбр, язичники-слов'яни (першоукраїнці) використовували риси, зарубки для позначок, потім почали вживати латинські та грецькі літери і так писали ними "без устроєння". Букви дослівно відбивали звуки рідної мови.

Важко судити достовірність висловлювання майже через два тисячоліття: Чорноризець Храбр помилявся щиросердно, стверджуючи, що першоукраїнці вживали латинські та грецькі літери (але й за те йому спасибі!), чи був заведений в оману певним збігом обставин, або ж не мав достатніх документальних доказів. Справа в тім, що начерки першоукраїнського письма, як свідчать найдавніші графіті, зовні були більше схожі на рунічні письмена, проте були все ж українськими буквами! І, як сумніваються сучасні палеографи, ще невідомо, чи довогрецькі письмена вплинули на формування давньоукраїнського алфавіту, чи навпаки...

Російський славист І.І.Срезневський теж вважав, що в Русі було письмо з VI ст., яке користувалося грецькими літерами. Але поступово до літер грецького алфавіту стали додавати спеціальні знаки, які передавали особливості фонетики руської мови.

Академік І.І.Срезневський все ж був далекий від того, щоб в руській мові навіть початку нової ери, не говорячи про дохристиянські часи, побачив першоукраїнську мову великої людності, яка давно мала власну писемність як вияв високого культурного і суспільного рівня розвитку суспільства.

Можемо зробити єдино правильний висновок: зразком для створення Кирилиці були першоукраїнські (давньоруські) письмена, а Кирило, ознайомившись з ними, використав їх (вдосконалив, видозмінив деякі букви та їх графіку, систему голосних і приголосних тощо), маючи перевірений практикою взірцею.

Матеріальним підтвердженням гіпотези про давність першоукраїнських (руських) письмен є так звані "Киевские глаголические листки" - святиня українського народу, що зберігається у сховищах наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського АН України і який понад 1120 років, тобто пам'ятка, що з'явилася на світ не пізніше 869 року. А це теж є свідченням наявності першоукраїнського (руського) письма до подорожі Кирила на південь Київської України-Русі.¹

Цікава знахідка виявлена у Софійському соборі у Києві під час вивчення графіті. Це невідома азбука, що складалася з 27 літер у тому числі з 23 грецьких і 4 слов'янських літер - Б, Ж, Ш, Щ. Мінімальне число слов'янських літер /чотири/ у порівнянні з 19 слов'янськими літерами Кирилівського алфавіту IX ст. підтверджує думку про велику давність віднайдені азбуки, а отже й писемності, яку вона представляє.

¹ У росіяні вінки заплетені суцвіття // Рад. освіта, 1989. - 30.05. - № 42. - С. 2.

Першоукраїнська людність користувалася своєю писемністю не лише з метою дотримання культових обрядів на святилищах і в первісних храмах, а й у повсякденному житті.

Підтвердженням тому є численні археологічні докази. Так, ще в 60-роках ХХ ст. археолог С.О.Висоцький відкрив на стіні Київського Софіївського собору архаїчну азбуку німця ІХ ст.

У цьому храмі досліджено близько 300 різних графіті, більшість з яких віднайшов і вивчив провідний в Україні археограф і палеограф С.О.Висоцький.¹

У 1949 р. у с. Гнездово біля Смоленська, археологи виявили корчагу першої половини Х ст. з написом "Гороухща" (гірчичне насіння). Напис свідчить, що в Русі користувалися письмом купці й ремісники.

Розкопки Білої Вежі під Києвом дали печатку і пластинку з ім'ям Святослава Ігоревича, новгородці до прийняття християнства писали за даними археології двома стилями.

Про існування писемності до 988 р. свідчать і договори Русі з греками 912, 945, 971 рр. Зокрема, у договорі 945 р. вказано, що руські купці мали приїжджати у Візантію не з печатками, а з грамотами.² Отже, князь Ігор, Ольга повинні були утримувати канцелярію грамотних людей для складання документів першоукраїнським письмом (руським) торговим людям.

То ж до прийняття християнства Київська Україна-Русь мала язичеські школи грамоти, яві задовольняли потреби держави в грамотних людях та поширенні грамоти.

І таких свідчень уже накопалося стільки, що є абсолютно всі підстави стверджувати таке:

- ще задовго до прийняття християнства в Київській Україні - Русі існувало власне слов'янське першоукраїнське письмо, яке мало начерки голосних звуків, дуже схожих (чи подібних) на майбутні старослов'янські;

- Кирило і Мефодій широко використовували першоукраїнське письмо, його начерково-буквенні позначки (і у першу чергу, його голосних) для створення абетки слов'янської (староболгарської, старослов'янської чи церковнеслов'янської) мови;

- першоукраїнська писемність дохристиянського періоду мала велике поширення серед багатьох племен і регіонів земель Київської України-Русі, включаючи та грецькі міста-колонії Причорномор'я і Приазов'я та ін;

- першоукраїнською мовою молилися наші пращури, співали пісні, підтримували давні традиції і обряди;

- першоукраїнська мова стала знаряддям виховання підрастаючого по-

¹ Висоцький С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI-XIV вв. - К., 1966; Його ж: Графіті на спорудженні Київської Софії // Україн. істор. жур., 1966. - № 7 та ін.

² Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні і Х поч. ХХ ст. - К., 1991. - С. II.

коління, мовою навчання молодого покоління, мовою міжплеменних зв'язків і міждержавних взаємин...

А що може бути сильнішим від виховання рідною мовою? Тому першоукраїнці ще до Різдва Христового і в перші століття нової ери виховували своїх дітей і підлітків справжніми патріотами України-Русі, звитяжними лицарями духу, честі, працьовитості і миролюбивості. Писемність дала першоукраїнцям зв'язок зі світом, з країнами різних континентів; вона значно піднесла утвердження народу Київської України-Русі як сильного, розвиненого, самобутнього і висококультурного.

Писемність першоукраїнців сприяла розвитку народно-поетичної і музичної творчості. Археологічні дослідження підтверджують, що ще задовго до Різдва Христового українське населення користувалося гусями, сопілками, сурнами, ріжками, бубнами та іншими інструментами, на яких добре грали, акомпонуючи виконання пісенних творів і танцювальних мелодій.

Розвивалася і національна архітектура, що видно на прикладі того ж Києва, який безсумнівно мав відповідну систему забудови, при чому, не примітивної, як вважалось донедавна. Високою по тих часах була традиція житлового будівництва, як нині сказали б, для широких верств населення.

Директор інституту археології АН України П.П.Толочко стверджує, що наші предки жили в досить впорядкованих для свого часу дерев'яних будинках. Частина їх була зрубової конструкції, інша каркасно-стовпової. Деякі споруди були двоповерховими. Відкриття зрубів (особливо дещо раніше - на Подолі, коли деякі виступали із землі на вісім колод) буквально перевернуло уявлення про масову забудову стольного града, Київ був найвпорядкованішим містом середньовічної Європи. Раніше вважалось, що такі споруди характерні тільки для північних міст України-Русі. Але тепер ми знаємо, що Київ, Новгород, Стара Лагода та інші міста мали багато спільного. Втім, це й зрозуміло. Адже в них жили представники єдиної народності - першоукраїнці.

"У кожному будинку була піч. У найбільших житлах її топили "пощорному": дим виходив у приміщення. У будинках, які належали середнім і заможним киянам, печі будували з димоходом. Спали городяни на просторих полах. Майно зберігалось у дерев'яних скринях. У багатих будинках вікна, вірніше круглі віконниці, були заklenі. У тих, що бідніші, шибки заміняли ретельно вичинені бичарі міхури. У жилих приміщеннях зустрічаються ножі, ножиці, пінцети, цвяхи і навіть найпростіші хірургічні інструменти. При розкопках жител часто знаходимо досить складні замки особливої трубчатої конструкції, нерідко з секретом. Думаю, це винахід київських майстрів. В усякому разі, у багатьох країнах, де їх застосовували, такі замки називаються руськими...!"

Досить високою була грамотність не тільки киян, а й всіх першоукраїнців, бо писемність, освіта, загальна, культура і духовність сприяли еволюційному процесу виховання підростаючого покоління, бо такі грандіозні соціальні, економічні та досягнення в інших сферах людської діяльності об'єктивно впливали на розвиток школи, освіти і народно-педагогічних уявлень різних верств населення.

Надзвичайно високий рівень розвитку прикладних видів мистецтва першоукраїнців підносить народ на рівень досить розвинених у ті часи цивілізацій, а в галузі образотворчого мистецтва і скульптури набагато випереджає більшість з них.

"Місцеві майстри-рїзьбярї творили скульптури за віковичними народними традиціями. Їхні статуї були "делані руками в дереві сокирою і ножем!" Свідчення літописців допомагають нам уявити самотутнє мистецтво предків: "Ідол Зухія золотої, а бог Іоав делан от дєреза і от сєребра покован", а статуя "Перуна дерев'яна, а главу його сєребряну, а ус злат".

Отже, скульптура того часу виконувалась в різних матеріалах і була поліхромною (різнокольоровою). "На превеликий жаль, жоден тогочасний твір, виконаний в такій своєрідній дерево-металевій техніці, до нас не дійшов".¹

То ж неписьменний чи малограмотний народ не міг досягти таких вершин мистецтва, різних видів господарської діяльності, розвитку міжлюдських взаємин, розвитку народно-педагогічних уявлень про сімейне виховання дітей і підлітків та підготовки їх до випробування життям.

Виникає питання: де ж ділося перпіоукраїнське (руське) письмо, високий рівень культури наших попередників?

Прийнявши християнство, київські князі нещадно знищували все те, що було пов'язано з язичництвом. Спальювали ідолів, богів, книги, заборонялися відправлення свят, обрядів тощо. Особливих нападків зазнала першоукраїнська мова, як носій духовної культури народу, всього укладу його життя.

Офіційною і державною мовою стає болгарська мова, яку народ охрестив старослов'янською. "Відразу були принесені до Києва церковні книги в тодішній болгарській мові, яку розуміли в Києві, і тим положено початок роздвоєнню між мовою книжною й народною".²

Це призвело до того, що державні, церковнослужителі і всі інші чиновні люди прийняли болгарську мову, як мову держави і церкви, а українська на своїй землі стала, гонимою мовою простонароддя. З цих пір в українців зароджується почуття неповноцінності до своєї мови, культури.

І настав час великого геноциду, переслідування усього українського, що тривало з деякими перервами майже два тисячоліття. Проте ніщо не

¹ Коцюбинський Ф. Старокіївська скульптура // Пам'ятки України, 1980. - № 4. - С. 54.

² Дорошенко Д. Нарис історії України. Т. 1. - К., 1992. - С. 46.

змусило українців (у своїй масі) зріктися власне українського, і все, думається, лише завдяки правильно поставленому навчанню і вихованню першоукраїнців рідною матірною мовою, оригінальною писемністю.

Ну як не пригадати рядки вірша талановитої поетеси ХХ століття виразника української культури, тяжкої долі непокірного і нескореного народу Ліни Костенко.

Погасли кострища стоянок,
У землю пішли - племена.
Забрали в холодні кургани
Сокири, мечі й письмена.
Стмяніли браслети і гребені
Розпались намиста разки,
Що їх одягали древні
Смагляві юні жінки,
І келихи срібні, і чаші,
Що йшли по кругу колись,
Покрилися порохом часу
І холодом тліну взялись...
Та, може, мені здалося –
А час не все перемиг.
На чашах тепло збереглося
Тих вуст, що торкалися їх.
І в пута, тяжкі клинописні,
Закована з давніх - давен
В степу оживає пісня
Давно занімілих племен.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. З'ясуйте головну роль писемності давніх цивілізацій у вихованні дітей, підлітків і молоді та формуванні шкільництва.

2. У чому, по-вашому, пізнавальне, виховне та історичне значення давніх українських обрядів? Мотивуйте свою відповідь.

3. Яке місце першоукраїнського літопису Влесова книга у патріотичному вихованні попередніх поколінь і відтворенні історичної правди про виникнення української мови, національної школи, освіти і педагогіки?

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Космос Древньої України: Трипілля - Троянь: Мітологія, філософія, етногенез: VI тис, до н. е.-I тис. н. е. -К., 1992.

М а з у р П.І. Не будемо цуратися наших пращурів - синів Дажбога // Рідна школа, 1994. - № 5.

Ф е д о р е н к о Д. Спочатку був Дажбог: Про що розповідає першоукраїнський літопис Влесова книга. - Кривий Ріг: Бібліотека "Саксагані", 1994.